

KAROLINA MATOGA

PLANETA
ZIEMIA

ZWIERZĘTA
I ROŚLINY

CHRONIONE
W POLSCE

Tekst: Karolina Matoga

Redakcja i korekta: zespół Wydawnictwa SBM

Skład: Michał Bronowski

Projekt okładki: Amadeusz Targoński

Zdjęcia na okładce i stronie tytułowej – front (od góry, od lewej): © Ondrej Prosicky | Shutterstock.com; © Vladimir Chernyanskiy | Shutterstock.com; © Marcin Krzyzak | Shutterstock.com; © badahos | Shutterstock.com; © Nadalina | Shutterstock.com (przód i tył); tył: © Andreas R. | Shutterstock.com; © Martin Mecnarowski | Shutterstock.com; © Lukasz Stefanski | Shutterstock.com;

Wydanie I

© Copyright for the text, cover and layout by Wydawnictwo SBM Sp. z o.o.

Warszawa 2017

Wydawnictwo SBM Sp. z o.o.
ul. Sułkowskiego 2/2
01-602 Warszawa

www.WYDAWNICTWO-SBM.pl

ISBN 978-83-8059-448-7

WSTĘP 4

GÓRY 18

WYŻYNY 54

NIZINY 90

POJEZIERZA
I POBRZEŻA 122

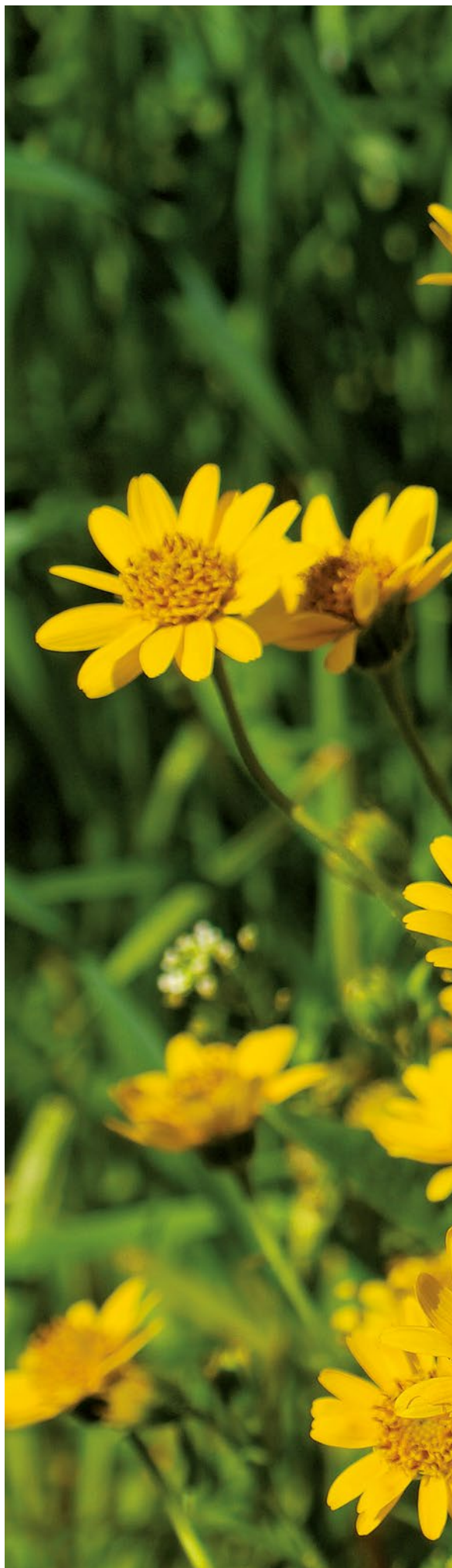

Bielik, największy drapieżny ptak
gniazdujący w Polsce, dość często
jest mylony z orłem

WSTĘP

▶
W XVIII wieku do aptek wprowadzono arnikę górską jako skuteczny środek leczniczy o działaniu przeciwzapalnym i przeciwzakrzepowym. Szerokie zastosowanie tej rośliny przyczyniło się do przetrzeźwienia jej populacji, dlatego obecnie jest zagrożona i podlega ochronie krajowej

Polską przyrodę chroni się na wiele różnych sposobów, a działania ochronne regulują państwowe i międzynarodowe akty prawne. Świadomość społeczna na temat zagrożenia środowiska, które wiąże się z postępem technologicznym oraz ciągłym rozwojem przemysłu, osiągnęła wysoki poziom i coraz więcej osób świadomie wprowadza do codziennego życia działania proekologiczne. Ochrona przyrody w naszym kraju ma jednak znacznie dłuższą historię, niż mogłoby się wydawać. Pierwsze działania, które prowadziły do ochrony części środowiska przyrodniczego podejmowano od początku istnienia polskiej państwowości. Bolesław Chrobry w XI wieku wprowadził ograniczenie polowania na bobry, a wydany w 1374 roku *Statut wiślicki*, czyli zbiór praw ustanowionych przez Kazimierza Wielkiego, wprowadzał kary za wyrąb drzew z cudzego terenu. Pierwsze akty prawne dotyczące ochrony przyrody miały jednak na celu głównie zachowanie zasobów natury, a szczególnie grubej zwierzyny, dla króla i możnowładców. Zaplanowane i w pełni świadome działania prowadzące do zachowania środowiska w niezmienionym kształcie rozpoczęto po I wojnie światowej, kiedy powołano Państwową Tymczasową Komisję Ochrony Przyrody, przekształconą następnie w Państwową Radę Ochrony Przyrody. W okresie międzywojennym powstało najstarsze stowarzyszenie działające na rzecz zachowania środowiska naturalnego, Liga Ochrony Przyrody. Powołano również pierwsze parki narodowe: Białowiecki, Pieniński, Wielkopolski, Babiogórski i Tatrzański. W późniejszych latach powstało jeszcze 18 kolejnych, a nad utworzeniem kilku nowych parków ciągle się dyskutuje. W drugiej połowie XX wieku wprowadzono nowe formy ochrony, takie jak rezerваты, parki krajobrazowe, obszary chronionego krajobrazu oraz pomniki przyrody. Ustanowiono także regulowaną ustawowo

◀ W Polsce jerzyki są objęte ochroną czynną. Wśród działań ochronnych stosuje się między innymi ograniczanie przeprowadzania prac budowlanych i remontowych w okresie lęgowym tych ptaków (od marca do sierpnia). Jerzyki zakładają gniazda na poddaszach siedzib ludzkich, również w otworach wentylacyjnych i płoszenie ich mogłoby doprowadzić do utraty lęgu

▲ Dla świstaków tatrzańskich największymi zagrożeniami są drapieżniki oraz kłusownictwo. Obecność człowieka, ruch turystyczny na szlakach dodatkowo ograniczają kontakty między koloniami i powodują płoszenie tych rzadkich zwierząt

ochronę poszczególnych gatunków zwierząt, roślin i grzybów. Duże znaczenie dla zabezpieczania środowiska miało przystąpienie Polski do Unii Europejskiej, które poprzedziło przyłączenie się kraju do ogólnoeuropejskich inicjatyw, takich jak program Natura 2000, oraz podpisanie dyrektyw: ptasiej i siedliskowej

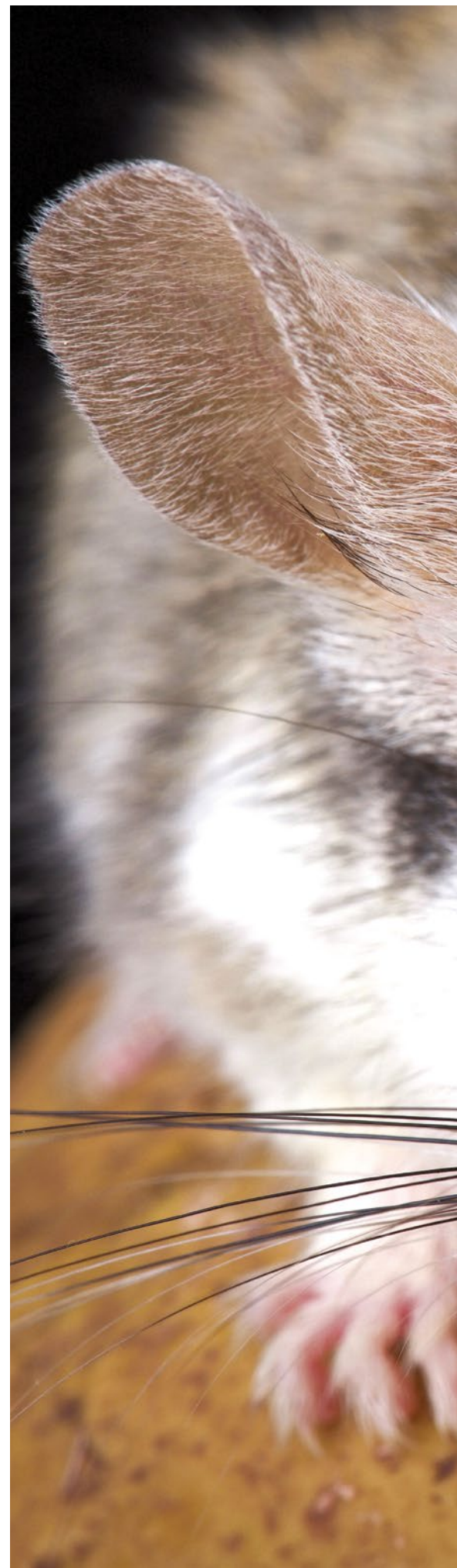
Najważniejszym aktem prawnym regulującym ochronę przyrody w Polsce jest *Ustawa z dnia 16 kwietnia 2004 roku o ochronie przyrody*, a także jej liczne nowele. Według prawa ochrona przyrody powinna obejmować między innymi: „utrzymanie procesów ekologicznych i stabilności ekosystemów; zachowanie różnorodności biologicznej; (...) zapewnienie ciągłości istnienia gatun-

ków roślin, zwierząt i grzybów, wraz z ich siedliskami, przez ich utrzymywanie lub przywracanie do właściwego stanu ochrony; (...) ochronę walorów krajobrazowych, zieleni w miastach i wsiach oraz zadrzewień; kształtowanie właściwych postaw człowieka wobec przyrody przez edukację, informowanie i promocję w dziedzinie ochrony przyrody”. Jedną z form ochrony są parki narodowe, czyli obszary o powierzchni większej niż 1000 ha, w których przyroda zachowała swój naturalny charakter i jest zabezpieczana ustawowo. W parkach wyznacza się obszar ochrony ścisłej, w obrębie którego zabroniona jest ingerencja człowieka w naturalne procesy przyrodnicze, a także strefę ochrony częściowej, gdzie można wpływać

►
Żołędnicę europejską występuje w Polsce wyłącznie na
terenie Babiogórskiego Parku Narodowego.
W celu ochrony gatunku wokół jej ostoi wytycza
się strefę ochronną o powierzchni 25 ha

na rozwój przyrody w celu poprawienia jej funkcjonowania. Parki narodowe odgrywają dużą rolę w zachowaniu naturalnych siedlisk zwierząt, roślin i grzybów w Polsce, ponieważ w ich obrębie ochronie podlega cała przyroda, zarówno ożywiona, jak i nieożywiona. Na terenie parków prowadzi się liczne badania naukowe, które przyczyniają się do zwiększenia świadomości ekologicznej w społeczeństwie. Dzięki programom ochrony udało się zapobiec wyginięciu lub ponownie wprowadzić na teren naszego kraju wiele rzadkich i zagrożonych gatunków zwierząt oraz roślin. Mniejsze obszary chroni się poprzez powoływanie rezerwatów przyrody, w których ochrona przyjmuje podobne formy jak w przypadku parków narodowych. Walory krajobrazowe mogą być chronione na mocy powołania parków krajobrazowych lub obszarów chronionego krajobrazu, gdzie działalność człowieka jest dozwolona, ale ograniczona do czynności nieszkodzących przyrodzie. W niektórych parkach lub rezerwach wprowadza się również obszary ochrony czynnej, w których człowiek może ingerować w przyrodę, ale wyłącznie w celu przywrócenia naturalnego stanu środowiska lub populacji gatunku. Obecnie w Polsce istnieje 1486 rezerwatów przyrody, 122 parki krajobrazowe oraz 396 obszarów chronionego krajobrazu (stan z 8 lutego 2016 r.).

Oprócz wytyczonych obszarów, w których działaniom ochronnym podlega cała przyroda, polskie prawo reguluje również działania mające na celu zabezpieczenie konkretnych gatunków zwierząt, roślin i grzybów. Od 2001 roku wszystkie gatunki rzadkie lub zagrożone podlegają ochronie ścisłej lub częściowej. W pierwszym przypadku obowiązuje całkowity zakaz zabijania, przetrzymywania, niszczenia siedlisk, płoszenia oraz wywożenia za granicę określonego gatunku, natomiast w ramach ochrony częściowej wprowadza się czasowe odstępstwa od tych zakazów.

◀ Bocznik mikołajkowy jest grzybem jadalnym, uprawia się go w wielu krajach na świecie, głównie w Europie i Azji. W Polsce od 2014 roku na dziko rosnące grzyby tego gatunku obowiązuje ochrona gatunkowa

▲ Bekasik przestał gniazdować w Polsce w XIX wieku, ale ponownie powrócił do kraju w latach 70. XX wieku. Mimo to nadal jest ptakiem skrajnie nielicznym, co roku odnotowuje się zaledwie kilka par na Bagnach Biebrzańskich

Od 2014 roku, kiedy weszła w życie nowela *ustawy o ochronie przyrody z 2004 roku*, ochronie ścisłej podlega kilkaset gatunków roślin, prawie 600 zwierząt oraz 230 grzybów. W albumie uwzględniono przede wszystkim gatunki podlegające ochronie ścisłej. Szczególnie rzadkie zwierzęta i rośliny figurują w *Czerwonej księdze gatunków zagrożonych*, publikowanej przez Międzynarodową Unię Ochrony Przyrody (IUCN). Są to gatunki, które wyginęły lub są bliskie zaniknięcia na świecie albo na określonym obszarze. Polską edycję książki, rejestrującą zarówno zwierzęta (*Polska czerwona księga zwi-*

erząt. T. 1–2), jak i rośliny (*Polska czerwona księga roślin*) opracowuje Instytut Ochrony Przyrody PAN w Krakowie. Wpisane do publikacji gatunki są oznaczane kategoriami: EX (wymarłe), EW (wymarłe na wolności), CR (krytycznie zagrożone), EN (zagrożone), VU (narażone), NT (bliskie zagrożenia) lub LC (najmniejszej troski). Podobne kategorie dotyczą zwierząt i roślin wpisanych na *Czerwoną listę zwierząt ginących i zagrożonych w Polsce* oraz analogiczną listę opracowaną dla roślin i grzybów. Polska jest także zobowiązana do przestrzegania kilku zobowiązań międzynarodowych, których podpisanie warunkowało

►
Zmiany tradycyjnego gospodarowania na łąkach oraz osuszanie terenów sprawiły, że goździk pyszny został umieszczony na *Czerwonej liście roślin i grzybów Polski* w grupie gatunków narażonych na wyginięcie

przystąpienie do Unii Europejskiej. Jest to między innymi Program Natura 2000, w ramach którego wszystkie kraje Unii Europejskiej zobowiązały się do ochrony siedlisk gatunków szczególnie rzadkich i zagrożonych. Podstawą programu są dwa akty prawne: przyjęta w 1979 roku i zastąpiona ustawą z 2009 roku tzw. dyrektywa ptasia o ochronie dziko żyjących ptaków oraz dyrektywa siedliskowa z 1992 roku w sprawie ochrony siedlisk przyrodniczych oraz dzikiej fauny i flory. Obszary Natura 2000 dotyczą przede wszystkim zagrożonych gatunków ptaków, a w wytyczonych granicach chroni się wyłącznie wskazane gatunki lub siedliska. Tereny podlegające programowi wytycza się niezależnie, dlatego mogą się ze sobą stykać lub przenikać.

Działania ochronne podejmowane w skali krajowej, europejskiej i światowej zmierzają do zachowania wszystkich istniejących składników środowiska przyrodniczego, a w przypadku gatunków ginących zatrzymanie procesu zanikania albo przywrócenie populacji danego zwierzęcia lub rośliny. W Polsce udało się w ten sposób odbudować między innymi populację bobra europejskiego, który niemal zaniknął na terenie naszego kraju na początku XX wieku. W 2014 roku bóbr został przesunięty na listę zwierząt chronionych częściowo ze względu na znaczny wzrost populacji. Podobna sytuacja dotyczy żubra, który niemal wyginął na terytorium całej Europy w drugiej dekadzie XX wieku. Dzięki działaniom ochronnym stworzono na nowo europejską populację, która się ciągle powiększa. Tego typu działania prowadzi się także nad przywróceniem polskiej populacji szarytki morskiej w Bałtyku oraz konika polskiego na Roztoczu. Obecnie zwierzęta tych gatunków żyją jeszcze w częściowej lub całkowitej niewoli, ale prawdopodobnie w przyszłości uda się odtworzyć w pełni dzikie pokolenia.

